Шф. 3966 (80)

ДАНСКИ МОТИВИ
Андерсен и Киркегор

У Скандинавију чине три државе и три народа, или можда боље речено: три државе и три огранка једног великог народа, који је због геополитичких и климатских прилика упао у три разне судбине. Норвешка је гранитом и ледом притиснута, врло мучнолики; становништво је у њој мргодно, ћутљиво, слабе нагне али јаке воље, често до свирепости строго према себи и другима у моралном потраживању. Сетимо се великог писца те земље, Ибсена, и његових драма које су понекад права инквизиција над слабостима људским. — Шведска је земља блаже климе и тереновских облика, разноврснија је, и зато одморнија и ведрија. Она је господских традиција, јер је некада, под Карлом XII и Густавом Вазом, била великашка европска напоредо са Русијом, Енглеском и Француском. У народном предању Шведске стара има много поносног и блиставог, наравно и великашки гордог и бахатог. Свакако, нагта тако вади из богатих историских ризница. А од историје је можда још богатији фолклор, не само Шведске него цела Скандинавија. А фантастичнији од митологије фолклора ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ умеју бити поједини прави писци тих чудесних северних земаља где бајка наруже. Шведкиња Селма Лагерлеф је ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

и тражева. А кад заблиста сунце и пукне хоризонт равнице, Копенхаген изгледа као играчка, као фина нека макета.

Андерсен се зове онај данак, ~~који је изгрантан од сеи~~ ~~не Шекспир, нашао од обичаја~~ кога је Бог начинио "од онога од чега су снови начињени" /Шекспир/. Он је почео са романом, па је роман оставио: јер је то нешто ~~много~~ и тисто. И приче и драме је писао: и то је било ~~[illegible]~~ рекао је ~~[illegible]~~ себи Андерсен: бајке ћу писати; ~~[illegible]~~ право, написао сам већ две књиге бајки, али сад тражим нешто још лакше и поетичније. Написао је ~~[illegible]~~ Андерсен Књигу слика. Па је онда извадио и слике, и написао Књигу слика без слика. Шта је ~~[illegible]~~ још остало? Нешто ~~[illegible]~~ шарен и лак ~~[illegible]~~ заокругли се, засветлуца свим бојама, протрепери и крај. Ово што рекосмо, није шала. ~~[illegible]~~ Ено један ~~Андерсенов~~ мехур, једна творевина коју ће ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

по презимену Андерсен. Био је дакле тај гениални данац савременик Пушкина и Лермонтова, Шелија и Китса, Гетеа Шилера и Хајнеа, Матоврана, и наше Владике Рада. Боже, које коло, звездано коло људи! Ханс Кристијан је био страховито сиромах, веома ружан телом и ликом, рано изгубиоца и дуго се није знало у који занат или струку спада. Вукло га је од детиства позориште и неко време је учио хорско певање и балетско играње. Желео је онако дугачак мршав, накрив, сагнутом главом и сасвим неким покретима — желео да изводи пред публиком скокове и гримасе озбиљне и смешне и ко ће знати, јер Андерсен сам о себи дуго није знао је трагичан или комичан, једно и друго. Баш као онај његов мајмун у причи о коју каже: "Још кад је мали био и с дечацима се мајао, прави пајац; природа га је такви учинила...Његова унутрашњост међутим била је раскошна....Театар му је био идеал. Да је био лепо израстао, постао би сигурно велики трагичар. Његову душу је испуњавало херојство. А постао је пајац".

Кад су се Андерсен и позориште узајамно разочарали, његове се добри људи који већ одраслог дечка гурнуше у гимназију. Ту, као сви од његове категорије, он је сама смешан и чудак, и нико га много не воли и не цени. Али једнога дана он показа занредну песму Умирање дете. Почео је дакле Андерсен поезију са дететом и са смрћу, и до краја ће та два мотива носити, волети и обрађивати. Студент Андерсен, младић Андерсен кога не воли ниједна жена, тоне све више у проблематику и мисаоност. Посматра друштво, и пише грозног Ахајсвера, луту сатиру. Па наставља са романом и драмом, донкихотски, болно. Један му се роман зове Бити или не бити. И приче своје, бајке своје видели смо, писао је са изразеном тенденцијом. Али велики песник и велики мислилац претварао је свирепост животну у бајке и снове. Треба се сетити његове бајке о ружном пачету које се изваљо из неког чудног и никог јајета и је су све деце и [illegible] кацуцали ударали мрзели потомев елис мусе му се које је једног дана утекло и запливало у усамљену тајну воду с очајањем. Акад је опазилодамуу сусрет три дивне птице чаробно поносите птице
и запливало у усамљену тајну воду с очајањем. А кад је опазило да му у сусрет пливају три дивне чаробнопоносне птице, опасу се три лабуде ружно паче се стиди своје ружноће и беде и заплива према птицама са жељом: Убите ме! положи главу и врат по води да га оштри кљунови пресеку кад у огледалу воде спази да је спало сиво перје да се протегли и врат и удови да је и

што се излегло под патком из неког чудно крупног јајета, добило право сиво перје и необично протегљасте удове, трпело због ружноће свакопонижење, побегло, желело смрт, и одједаред се спасло и нашло своје место, јер је ружно паче било у ствари лабуд. Ова бајка је сигурно једна од најоригиналнијих аутобиографија на свету.

Како је Андерсен ~~[illegible]~~ решио своје проблеме? Он их је, пре свега, сабио све у један. То је начин северњака, људи који живе под тешким климатским околностима, и ~~[illegible]~~ нашкодно ~~[illegible]~~ дотога да у невољи и јаду прва ствар: све ситније проблеме потчинити једном главном. Све што је било и што ће можда бити, сабио у момент садашњице који живиш ти и људи око тебе; а проблем од којег ћеш начинити крст живота и питање части, нека буде од високог ранга и мете. Андерсен је ~~[illegible]~~ свакако формулисао ~~[illegible]~~ свој проблем: све нељубави овога света могу се покрити љубављу; могу се смањити љубављу; могу се уништити љубављу. Срце може бити милостиво као Бог, и може бити ти јако као лав. Сетимо се ваљда Андерсен чудесног грба своје северне земље: три лава и девет срдаца, то јест, доста храбрости али трипута више љубави. Љубав је ~~[illegible]~~ не сама сила која греје ~~[illegible]~~ отвара; ~~[illegible]~~ она је и поезија, и то једина свеопшта поезија за свевремена за све људе, за сваки узраст. А какав облик ~~[illegible]~~ за децу ~~[illegible]~~ та поезија која треба да важи за децу, за одрасле, за просечан свет, за филозофе.[2] У Андерсена ~~[illegible]~~ у је био готов тај облик, ~~[illegible]~~ облик бајке ~~[illegible]~~ мале орахове љуске у коју може да се сложи роман, трагедија, ~~и~~ комедија. Андерсен ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

ево, сву нашу бићчицу која је живот детета. Мајка доћаата и држи стручак тај снагом лава. А кад је сирт надјача, она насумце, друге две бићке, и прети даље их кићупати, дакле посе убица ако јој одмах не врате дете. Ту је сад у бајки велики преокрет: момент кад почиње акција вишег разума и племенитије љубави но што је обично у нама људма, па и у мајкама. Ту почиње да ради динамит људских нагона; али ће угасити и сјајем обасјати висока филозофија заједно са хришћанском скрушеном уиђавношћу. Која ће филозофија здравоваски, преломити ситуацију? Хришћанска филозофија љубави према Богу и бићима; али уједно филозофија која је мајка својим животом купила и платила. Тамо у другом свету дадоше мајци да назре будући земаљски живот њеног детета, и оно двоје бићкоје је хтела уништити у гневу себичне љубави. Мајка је видела судбине, сломила нагон, окренула се сирти поси моје дете, искини бићчицу, пресадиће је у ону другу башту за коју чујем ево да је и моје дете воли. Али

Мајка је видела судбине, сломила нагон, окренула се сирти поси моје дете, искини бићчицу, пресадиће је у ону другу башту за коју чујем ево да је и моје дете воли. Ти ниси мајка. Ти ниси ни човек. Ти ниси ни ангео. Ти ниси ни бог. Ти ниси ништа. Ти ниси ништа. Ти ниси ништа

Андерсен је градио бајку своју од самих истина. И зато је преобразио свет: умножио гамутенције, умножио односе између људи и ствари, изградио неколико нових тавана живота изнад нас и испод нас. А из филозофије коју је он животом својим платио, изнео је [illegible] да све може да се веже добрим односом, јер у свему, чак и у динамиту живи љубав, и између свега има места за љубав и за религиозно разумевање ствари и догађаја. Везао је добрим односом човека и гљиву: гљиве су, ено, поздизале једва видљиве [illegible] на тлу, али то служи проветравању земље, а то је сарадња човеку ратару. Везао је добрим односима човека за све што чини овај свет и живот, па га везао добрим односима и за жалост, губитак, немаштину, и за саму смрт. И тако природно [illegible] да деца то читају с разумевањем и с одобравањем. Андерсен нам [illegible] казује врлинесто последњу реч разума, лепоте и филозофије, истовремено. А што то деца читају и воле, знаће да смо сви ми од ране младости готови да будемо идеална бића у једном свету где није лако живети, али је лепо живети ако човек жели да би животом купио платио једну филозофију. Не филозофију коју би узео из неког система и присвојио је, него своју филозофију, која [illegible] може бити у неком сродству и са неком систематском филозофијом, али плаћена мора бити [illegible] животом.

Данци су нахом трговци и бродари, дакле људи који познају великифрад, ризик, губитке и жртве. Они воле добро да једу и пију, али се са замосом предају музици, позоришту, књизи. Снага тих људи, састављена из снажног физикума и из културних узнемирења, очитује се филозофски у вери у могућно. Човеку је задатак [illegible] заједно да ли у неком послу, или у уметности или у филозофији, задатак му је да остварује могућности. Кад један народ задатак свој [illegible] назове могућношћу, дакле нечим што лебди и има хиљаде облика и имена, онда је то народ спасеником светом. Андерсена је родила [illegible] нису се мешали легитимитет, [illegible] су га [illegible] народне [illegible] [illegible] Данац верује да је једна од могућности и срећа. А срећу постићи, имати, то је ствар хиљаде могућности. Срећу [illegible] као Андерсен бајке, од свачега: почеши од хришћанског милосрђа, па до шарених крпица. Свако пише о срећи Андерсен који није дуго видео срећу, по нашим појмовима није никада видео срећу. " Сви ми познајемо срећу.

Нема је виде сваки дан, као да им је стално за петама. Други је виде у извесне године и дане. Други опет само једног дана у животу. Али никога нема ко није познао срећу."

Формулисати задатке као "могућности", то има и опасну страну. Јак и даровит човек у манијачну истрајну борбу, у једнострана вежбања воље. Тражи се понекад светлост без сенке. Тражи се други пут ковтач са ђаволом. Ниво је десет немогућности учинио могућностима, али јури да савлада једанаесту. Други песимист тврди да у стварном животу срета сама ограничења и тупе навике. У борби за могућности скандинавски таленти иду у крајности. Имао је у крајности Ибсен, имао Стриндберг и дански мислилац и писац Киркегор. У стилу тих људи нешто парничко: неверују, инсистирају ударима чекића, прелазе у сатиру, пребацују се у ирационално, стварају своја духовна острва. Али не само духовна, у животима и телима крају се месом се изолују у етичкој и религиозној филозофији. Тим путем пролазе код Скандинаваца таленти без изузетне за то [illegible]. И оно хармоничнији, какав је био дански комедиограф Холберг. Утолико више морају тим путем облачни таленти, какви су били под Данаца, писац трагедија Еленшлегер, добро познати романсиер Јакобсен и мислилац Киркегор. Киркегор, на пример, мислилац узео да гони писце. Зато што је области мисли и дефиниција и формула лако пљескавати послове и умирити се у Трансцендентној могућности, доћи дотле "да се писац не може даље мислити", да се мора прећи у остваривања животом, па макар то значило изранити се и сакрити се. Киркегор је без преста плах данас, плах на мисли, речи, одлуци у животу. Главна од основна [illegible] за све што ради и јесте, [illegible] сведочанство и јемство из себе. Не са туђом, него са својом истином егзистирати. Не посведочавати ствари формулама и мислима, него животом. Са својом истином да имаш право или криво, да си срећан или несрећан, да победиш или пострадаш. Ако си нешто разумео и вазнао егзистирати мораш у име тога. А егзистирати значи, по Киркегору, или ако треба до краја у нади, у очајању, у вери. Егзистенција се не мисли, боље речено: егзистенција се бори против онога што ограничава, разумом, дакле против разума, [illegible] то [illegible] границе. Активна егзистенција има да иде преко разума, можда до помамености и поломљених крила, [illegible] се [illegible] и [illegible] Крајњих могућности, [illegible] до [illegible] немогућности.

нека истина тим начином боље потврдити него разумом. Цео свет, чак и деца имају страхопоштовање пред борцима који позомљених крила. Ова заиста нека неизбежна стварност у тим позомљеним крилима хероја бораца. Ту је мисао Киркегор наслутио и као песник. И и његов писац: „Да витеза устопице трагически комад прати". Киркегор хотео до ове претставе о моћној активној егзистенцији и преко неких нарочитих категорија живота на Северу. Живот на северу има велику вредност: јер су људи малобројни; јер се живи упоредо са изузетно опасним тајнама природе; јер је скандинавски протестантизам дружљив и од немачког и од енглеског. По скандинавској гнози, божанско у човеку није питање божје милости, коју један човек прими а други не прими; божанско у човеку то је клица у човековој природи као таквој, уопште, без изузетке. Отуда код скандинавских мислилаца богоборство, или бар критика хришћанства.

Стари филозофи, а нарочито касније неоплатонисти, говорили су: Узмите ми тело! Киркегор обратно, има узвик: Дајте ми тело! Наравно, не као суму чула и чулности, него као космоса животних енергија које ће се борити да буде нешто ту где није било. Киркегор сасвим добро да се идеје категорије сваображавају категоријама живота, а не, као што је био обичај, да се животне категорије издижу до апстрактних идеја. Киркегор тражи јако тело, тело које има страст да живи; као саборца за најудаљеније резултате, за резултате који иду даље од система. Киркегор је учио: да има моћ у човеку од разума и моћ од мисли: да је то живот и срце. Он је рушио затворени систем тада владајућег филозофа Хегла, борио се против његовог начина: да све ухватити водећи до извесног степена и даје не да признаје границе; да Богу, у кога стварно нађе неке формално место и функције у свој систематској сређености. Киркегор је био насилан: тражио снагу живота, која ће чинити насиље мисли и преко мисли граница у област чудесног или апсурдног. Апсурд је за Киркегора чврсто стварност, до које достиже неустрашиви живот, живот који се ничега спознајног не боји. Киркегор нам разлаже као искуство свога рођеног живота следеће: кад Бог није Бог Хегелових граница, кад не говори мисли човечјој него потстиче живот и срце човечје, онда се задатак човечјег живота шире невероватно, и моћи човечје иду до немогућног.

божјег човека са врло великим задацима за славу Бога али и човека.

Истина је да многи [illegible] прелазе границе мисли и разума. Киркегор прим, а за њим читав низ савремених такозваних егзистенцијалних филозофа, који се [illegible] служе теоријама Киркегорових, радо наводе пример страдалника Јова из Старог завета као пример животних моћи човечјих које су преше границе, које су отишле до апсурда у смислу оном у којем сновеђ обележили апсурд. Јов је био активан телом и духом, духовну и егзистенцијом својом. Познато је, Бог је Јову био одузео све: децу имање, здравље. Али Јов се није мирио, није се тешио [illegible] сетајући [illegible] благодарношћу за оно што је било, није резигнирао. Јов је од својих снага и од божје моћи тражио: да се понови све што је било, да му се врати све што је имао. Он је одрицао [illegible] сећања, дакле одрицао идеје [illegible] тражио [illegible] поновљање свега што је било, чињенице у новој егзистенцији. Идеје [illegible] релативисане [illegible] по значају. Живот хоће да живи не само да мисли и сећа се. [illegible] Као што знамо, [illegible] Бог је капитулирао пред [illegible] снажним борцем у име живота; [illegible] капитулирао је [illegible] пред топлом вером Јова у Бога, и [illegible] моћима [illegible]. Јов је почео живота, добио још један живот, тако рећи; постао сведочанство не само за једну истину у смислу идејном, него сведочанство за [illegible] једну активисану истину.

Киркегор је нашао добар израз за такав процес, за такву борбу живота у име телесног и духовног [illegible] борбу за могућност. А хоће да каже: [illegible] борба јаког живота за могућно може ићи до немогућног. У [illegible] затим у фразу је Киркегор ставио то своје учење: Могућност је лек против сваке човечје слабости. Не треба ово учење мешати са хришћанским учењем: да је Бог свемогућ и човек увек треба да се нада. Киркегор неће пасивну наду човека, неће ограничење човека, он хоће човека активног сарадника божјег [illegible] чак побудитеља божјег. Пише Киркегор, у вези са том активисаном вером човека у Бога: "Борба те вере у могућност иде, ако се све тако рећи, до лудила. Иде тако далеко зато што једино могућност спасава. Ако је неко близу очајања, шта [illegible] кажемо: створите неку могућност, јер једино могућност може спасти. Учинити да нешто буде могућно и очајник ће оживети, [illegible]. Без могућности, човек не [illegible] Понекад је људска умешност довољна да створи могућност. А [illegible]

(×) Спасити Јова је био врсни [illegible] Богу за једно дело. Можда се многи тада могу [illegible]

(x/x) Има можда своју слабу страну то учење, које, јасно је, жива у етику. Као све етике кад оде до практичне среде за вих. Нарочито кад може онај са субјективном истином сам страдати. Повлачи у страдање и друге, најчешће бар. Ако кокетирв страда за неку објективну истину, страдање је оправдано. Али за субјективну ...? Треба се сетити случаји касторе Бранда у Ибзеновој драми. Или Жиордановог случаја, кад је паркрасно, без мотивирајуће правилне вере — пламенчева... Али ако је субјективна ?.

истинта доспе вредности, вредности и у објективном смислу, уметност је
сматрана <u>чврста етика</u> за) Року
Диригент стоји. Диригент и

ако нећемо жели да пређемо на веровање у Бога, и онда помаже то што је Бог могућан да створи све могућности."

То би био један од суштинских обележја Киркегорова мисиоларског рада. Киркегор присталице међу егзистенцијалним филозофима каже, да је њихова филозофија она која егзистира у животу, насупрот системским филозофијама које стоје изнад живота. Као и Киркегор, Базел, па филозофи, Киркегор у правоверу, објашњавају двојачима поступцима мисиоларског Бергсона, на појму истина. Системска филозофија зна за истину објективну, као човека стојећу, од ума разума постављену. Дакако, поставили су ту истину понајчешће туђи умови, и ми имамо само да је примимо. С друге стране, егзистенцијална филозофија хоће субјективну истину. Парадоксно, не у смислу неке будаште тезе неког субјекта. Него у смислу једнога процеса: субјект има сав да се потчини једној истини коју он остварује и плаћа целим животом и радом, духом и телом, ако треба и страдањем и смрћу. Системска филозофија очекује од нас да неку истину примимо, и онда да у ну верујемо. Киркегор, посредно, очекује: да неку истину једнако хоћемо сним бићем, непрекидном активношћу. У томе је смисао оне парадоксне изреке Киркегорове по којој је "субјективност највећа вредност". Егзистенцијална филозофија тражи, уз рад мисли и духа, преображај живота целог са свима проблемима његовим од најсваакидашњих до највећих, материалних до религиозних. Краће речено: тражи се да дух буде у човеку и животу његову, не у тезама и теоремама. Киркегор пише: "Шта је то дух? Дух, то је количина моћи сазнања човекова над животом човека, а не далеко од живота човекова. Силом тога сазнања, мисли треба да постану дело, акција духовне личности у животу. Јер вредност духовна није у формули, у речи, у систему, у оном у чему има и мога и туђега, него је у нечем што је исконско моје, властито моје." С тим у вези један француски мислилац дао тумачење "тела" у учењу Киркегора: "тело страсно жели да живи по истинама једнога живота".

Серен Киркегор (Sören Kierkegaard) се родио 1813-те у Копенхагену. Имао је чудака оца, који је унео у сина темељ неке тешке дисциплине, нечег херојског, али и нечег мисиоларног, тајно религиозног. Постигао је то признанем сину, никада се није дознало шта управо, неку појединост свога живота или карактера. Учио је тај отац још сасвим мајаког дечка Киркегора: не имати разних дужности, него само једну дужност. Тражио од сасвим

младог бића; да сабере све своје напоре, да постави себи један циљ нада све друге. Све то, онда се, [illegible] са вером у "могућност" тражио од сина, [illegible] је за то давао извесне гарантије. Млади Киркегор, [illegible] је хтео, још једно биће, или догађај, који ће прво њега Киркегора, преобразити да би после Киркегор [illegible] догађај преобразио у дугачак филозофски спор. Нису сви знали, из којих [illegible] побуда Киркегор [illegible] неочекивано за своје савременике, верио. Дански критичар Брандес, опет једна европски позната личност мале земље данске, врло се потмешљиво изразио на једном месту [illegible] о том чудном вереању свога земљака. Брандес каже отприлике [illegible] (наводим [illegible] по сећању): вереће Киркегора то је [illegible] некако тако као да је Симеон столпник, онај строги аскет који се био решио да до смрти остане на стубу на којем је једва било места да мало причучне и приседне, као да је тај столпник одједаре, сишао са стуба, [illegible] једну даму под руку, и позвао је да тамо горе, не баш под најудобнијим околностима, проведе брачни живот. Ми од своје стране, [illegible] додајемо: да је то скандинавски [illegible] тај нагон да се мучне ствари, замучавају, [illegible] (свакако, да и) женским елементом тамо где том елементу није природно место, где борбу за неку [illegible] "могућност" жене [illegible] само неадекватно компликују. И Ибсен и Стриндберг су [illegible] у своја апстрактна потраживања од живота (сувише, и узалудно, [illegible] (изгубили осећај) [illegible] Преиспитивали су и позитивно [illegible] и негативно [illegible] "могућности" жена. Норвежанин Ибсен тврдоглаво је стојао за своје жене. Киркегор, отприлике као Стриндберг, сврхио је веридбу тиме што ју је раскинуо. [illegible] По слуци [illegible] судећи, био је младић врло лепа лика и племените главе; али је љубавник у том вереницу морао бити од мање оних којима је жена искуство ради неког (свеобухватног) животног задатка. Неуспела веридба Киркегорова сала је дело Дневник једног заводника. То је једно од најчуднијих дела на свету; и роман и трактат; снажно и оригинално [illegible] као поезија и као расправа, [illegible] као морал и као аморал, и као човечно нечовечно надчовечно гледање на ствари. [illegible] Киркегор [illegible] Личност у данској напала је писца Дневника као моралиста. Критика га је претресала сурово. Шта се десило међу вереницима остало је тајна до данас. Киркегор [illegible] (и девојка су [illegible]. / Жена у Дневнику су [illegible]) [illegible] Киркегор је ништио све (чисте) хартије.

[illegible]

Д. Ј. [illegible]

Према разним одломцима у разним писма могло би се можда закључити да је девојку и даље волео, да је ће ради, а и самоказне ради

много

оцрњивао себе у оном заводнику у Дневнику. Остајући увек мислилац и истраживач животних слабо је био каваљер и према

вереници, и Дневник завршава оним речима: "Hely више да се

потсећам на мој однос према њој. Изгубила је мирис.... Hely да се од ње

опраштам, јер ништа није одратније од женских суза и женског прекијавања.

Жена све мења, а ипак ништа не може да промени. Волео сам је, али моја

душа не може се више воне бавити. Да сам Бог, учинио бих од ње што Нептун од једне од својих нимфи, претворио бих је у мушкарца".

Тај Дневник, са многим другим и сасвим друкчијим расправама ушао је у једно дело које носи карактеристичан наслов Или или. Обухваћене су у том делу отприлике ове дилеме: или сећање на

оно што смо изгубили, или акција да то повратимо; или идеја о границама, или активна вера у крајња домашаја, у оно што писац зове апсурдима; или моја тајна у неком напору, моја нада, мој грех, моја противречност, или нешто свима опште, сатканo од туђих мисли; или вера, или равнодушност. Киркегор воли став: једно од двога. Он сам је често јуришао наизменичне јурише сад за, сад против нечега; али јуриш је био чист, бесконачно промисан. Важније је увек метода личног животног искуства. Уграђено је свакад у структуру егзистенције. Бегство од

философија

сваког система, јер систем стабилизује, узакоњава

изнад сваке спекулације. Од система је боље фрагментаран мисилачки рад: део по део, остварење нечега што нам отвара поглед у ново разумевање. Разумевање, по Киркегору, значи завршну фазу мисилачког процеса у смислу спремности за активан полет. "Разумевање, тачно, јасно, одлучно, страсно, од велике је важности, јер оно нас чини спремним за акцију." Карактеристично је за Киркегора "страсно разумевање": то јест, све резултате мисли мора преузети живот, мора их узети у егзистенцију, у областу акције. Животних остварења. Врло сликовито изложе Киркегор како су људи различити у смислу спремности за акцију. "...различити су у том смислу скоро као птице у смислу брзине за полетање. Понеке птице лако, и у трену окрешене остављају грану на којој су чучале, и дижу се у лету поносито, смело, небу упрамљено. Друге, теже, више лене,

на пример, праве, пре но што ће полетети не знају право куда остаде грану једном ногом, али се одмах ослобађа за грану и не полете. На онда почну да бију крилима, али се ногама још увек држе чврсто, не пуштају грану, висе на њој као нека гуска, док најзад не успеју да остваре у себи толико одважна колико треба да настане врста летења." Слика Киркегорова је најчешће нађена. Дет решен у правој линији отпочет, значи активисање целог живота свих животних моћи, да се изађе из чудне егзистенције у смислу задатка неког који смо добро разумели. Врана је симбол за оне којима можда разумели што треба разумети или учинити, али живот "место право напред чини заваљутке". Наравно, није то једина фигура Киркегорова. Он је био песник и знао је Бранити лепе и ружне, танане и грубе нацртане фигуре. Германски тип: не хармоничан, него мешан у једну правцу: или или.

Киркегор је данас једна од полазних тачака егзистенцијалних филозофа: Мартина Хајдегера код Немаца Николаја Бердјајева код Руса, на пример. Чека та школа јурити на сухо логички менталитет у човеку, и у филозофском учењу, и тражи да живот управља животом, (живот треба чврсто држати) Киркегор много преводи и коментарише. Међутим у ово доба, пре осамдесет година — Киркегор је умро 1855-те, стар 42 године — он је био "ружно паче", народ. Гонили су га, мрзели, уништавали. Оптуживали су и грађански кругови и црква да је одбацио етику. Оптуживачи су углавном имали на уму ону етику којој контуре повлачи разум, а коју се отштампана предаје са катедре, и на испиту полажу и положе испит.

Киркегор је наравно друго имао на уму: етика и етично да се заснедочавају животом, а живот да се стави пред или или и кад одабере, да иде право страсно "очајно" како још каже Киркегор, да не прави заваљутке. Ибсен је написао свога чувеног пастора Бранда ради приказа, а можда и ради критике Киркегорове етике. Бранд се ставља пред избор: или све или ништа, и бира и извршава теже са много несрећа по себе и друге. Киркегор би Бранда одобрио: етика није систем ни дисциплина научна, него је животна борба до сирти; а филозофске идеје су ту да оправдавају оно што се у животу и у Брандову животу догађа. Животу је етички циљ стећи снагу са којом се може излазити из чудне егзистенције, а идеје имају да санкционишу напоре живота око тога, и да тумаче парадоксе у етичкој борби. Критиковали су Киркегора као љубитеља парадокса. Јесте их и писао и него. Али сви су мислиоци наилазили на парадоксе. Шекспир их је пун. Грчки трагичари их често казују. Есхилов парадокс /у трагедији Агамемнон / да хек често зине боли него бол, остао је за сва времена у проблематици света. Нападали су Киркегора:

човеку активну? Или се [illegible]: Да све има, тим ужасима треба да
сачуваш? Доби Кијеркегова пуна у смислу једног високог циља животу је циљ
да може изаћи из чиста егзистенције али духу је и идејама је идеје мо
рају санкционисати напоре живота и оправдавати парадоксе у борбама и
Сви су хиљадоци писали парадоксе. Шекспир их је пун. Есхил је у трагедији
Агамемнон записао: да лек може више болети него бол и објаснио тиме
[illegible] проблеме [illegible] су Киркегора
зашто пише о свачему, о жени, браку, политици. Други су му опет прелазили
: зашто увлачи у филозофију оно што игра улогу у животу, на пример, пи
тање бола, страха, очајања, смрти.

Нема се чини да је Киркегор одговорио на такве замерке
још онда кад је изјавио да, по њему, живот садржи све, дакле живот
даље иде и више може него сви појединачни капацитети, потенције, функ
ције. Наравно, не може то сваки живот, него живот који узима на се најте
жи задатак: онај који претходно постизава филозофско разумевање, а затим
прелази у акцију. Сам тог разумевања. Ако је Киркегор писао о страху, чи
нио је то зато што је страх изнео из његових психоловских граница, претворио
га у животну моћ за највишу активност. Киркегор говори о страху као ста
лном колебању страховању за добро. Тешко оном ко то страховање одбаци.... Ако неко иде сам кроз
живот....али иде с њиме онај страх, све ће добро бити. То
страховање му боље мисли него најбољи пријатељ". Још се чудније чинило
будна учење Киркегора о очајању. Дански лист Корсар у Копенхагену назива
о Киркегору очајним филозофом. Данас се међутим
озбиљно мери, цени и критикује то учење. Очајање јесте немоћа и скоро
болесна реч. Али ако се од човека враћи више но што разум тражи, и човек
пође за оним чим херојска снага тежи, онда такав човек улази у
врсту очајног стања у смислу једног нарочитог динамичког стања. Кад
Његош каже: нека буде што бити не може, шта је то друго до врста очајног
стања. Имаћемо апсурдних истина, које немају граница, па их живот ипак
остварује, живот појединца или живот колектива, који се захуктао у очајан
хук. Мета тих остварења иде даље и даље, уколико је према учењу Киркегора,
очајање јаче и пуније истине. Човек и падне и пострада — пострадао је и
Киркегор — али шта то мари, мета се и тим помакла, и други животи ће се
понети са апсурдом или са очајањем у којем се крију велике

истине. Сном вреди некада више него тријумф. И то је, за утеху Киркегору, један од вечних и тачних парадокса. Некадашњи сном Киркегоров данас слуши његовој отаџбини на част: од њеног некада сломљеног сина данас полази један добар део модерне мисли, филозофске мисли. У једном одељку својих текстова овако говори Киркегор о очајању: "Дух једнако хоће да пробије, а не може да пробије. Увек бива презарен. Ситост чула и уживања изказ преда њ. Дим одједаред дух се у човеку сабије као таман облак, чији се гњев надвиси над душу, и дух се претвори у страх и очајање које не престаје више ни у каквој задовољству. Погледајте такног човека. Око му је мрачно, да нико не може поглед да му издржи. Поглед тај сева и страх изазива, јер иза ока пежи душа као помрчина. Тај поглед је краљевски и цео свет држе пред ним; а ни најунутрашњије биће тога погледа је страх и очајање". Не може се овакном писању одрећи ни опште човечна истина, ни дубоко лично искуство.

Можда сасвим логично, можда и много изазвано, Киркегор је у последњим својим делима један добар део очајања уперити против званичног хришћанства и против данске цркве. Тим делима је Киркегор најзад заинтересовао за себе, против себе и против своје земље. Али, откривши кроз то шта је живот, водио до задњег даха, показавши шта може да значи сарадња целог живота у духовном задатку, Киркегор је многе духовне пробудио. У критици хришћанства Киркегор наступа са сигурношћу коју само животно искуство може диктирати.

Ако сиђем нешто преобилним хришћанству, ево: како је хришћанству могла доћи идеја да је оно могућно за све људе, или макар само за многе! Хришћанство које Христос проповеда, нико не може издржати. Кад га апостоли проповедају, већ је лакше примити га. А кад га нека будала проповеда, ето нас хиљадама хришћана! Ове речи Киркегора, како треба разумети? Треба им подметнути основну мисао Киркегорова учења: свако има бити хришћанин собом и својим животом, а не у име неке идеје која се натурује масама. Бог се обраћа сваком од нас појединачно, а идеја се даје гомилама. Прави хришћанство, стога није Бог, него је само идеја. А идеја није активна, идеја је нешто историско. А у историском нема више живог живца, нема противречности, нема онога што би у данашњем тренутку устало против идеје, учинило, како згодно каже Киркегор, онај "квалитативни скок" који живот уводи у велики задатак успостављања веза између временског

вечног. Овај ред мисли води Киркегора у закључак: да на земљи уопште нема хришћанина. Један је само био хришћанин, онај ко је био узорак хришћанства. А пастори, вели Киркегор, "просто живе од тога што је Христос био распет." Пастори распростиру идеју о жртвовању за идеју. Али то, наравно, није ни жртвовање, ни уопште жива акција. Свако се мора лично трудити да буде изузетно, а то је тако тежак и велики задатак да у том смислу и између чланова једне куће мора бити сукоба, неслоге, противречности.

Као код сваког великог и изузетног човека, и овде почиње трагедија хероја. Киркегор се борио да немогућно буде могућно. Између другог хтео је да својим силама буде хришћанин и завршио одрицањем могућности хришћанства уопште. Зашто је Киркегор у очајању из којег је почео да одриче оно своје некадашње позитивно очајање. Почео је сумњати: да ли у животу најактивнијег човека не долази напоследку, често слободе морање и питао се да ли реч морал! није баш божја реч. (Просто казано: апсолутно добро зло) Улазио је у област трагике. Ни он није успео да до краја слије живот и идеологију! Али је примио крст и успео се толико да остави победену заставу другим борцима за право: да човек своју драму метне у центар животних проблема и филозофских проблема, и да користи се филозофијом своје животне циљеве. "Сваки човек, и још једанпут, сваки човек једнако је близак Богу." Велика су тако права човекољег живота у филозофији. А колико су већа онда права та у друштву. Једна замрдна мала диалектика крије се у тексту Киркегорову писану поводом расправе о социјалном дејству хришћанства. "Хришћанство је изгонило касте, али није изгонило разноврсност земаљског живота. Та разноврсност ће постојати докле год постоји временост" / То јест, докле год живот човечји жели временост./ "Та разноврсност је наше искушење....један се гордо надиже, други прикосно завиди, а једно и друго је побуна против хришћанства....Хришћанство није хтело разноврсности искоренити, ни отменост, ни простору, ни ти је хтело компромис закључити између разноврсности. Али, хришћанство жели да разноврсности дабаво висе око човека, као огртач који се зазоци, да би се показало ко је испод њега...Они се данас, како нејасно али ипак, у сваком поједином човеку оно битно друго што је свима заједничко, што увек остаје исто, истоветност." У име те истоветности је ишла сва племенита борба филозофије и живота Киркегорова. Тако се најбоље разуме очајни напор Киркегора: да свака животна активност, као део божје истоветности, може живе да значи од ма које идеје ма којег система.

Исидора Секулић